

ETNIČKE ZAJEDNICE I NACIONALNE MANJINE U PRIMORSKO–GORANSKOJ ŽUPANIJU

Zoran Stanković

1. Osnovna obilježja položaja manjina

1.1. Povijesni pregled

1.1.1. Period do sticanja nezavisnosti Hrvatske

Prostor današnje Primorsko-goranske županije obuhvaća 14 gradova i 21 općinu, te 604 naselja na sjeverozapadnom dijelu jadranske obale koja pripada Hrvatskoj. Najstariji izvori pokazuju da je u lokalnoj vlasti u gradu Rijeci bilo puno zastupnika Hrvata.¹ U XIV i XV stoljeću u ovaj kraj postepeno doseljavaju strani trgovci i obrtnici postajući građanima Rijeke, kao i seljaci koji obrađuju zemlju i bave se poljoprivredom u Gorskom kotaru. Tokom nekoliko generacija neki od njih postali su patriciji i zauzimaju položaje u gradskoj općini. Otvorenost Rijeke i cijele regije i mogućnost ekonomskog prosperiteta bili su signal za mnoge ljude da treba doći ovdje i pokušati s djelatnostima koje donose profit. Već početkom XVIII stoljeća susrećemo jake trgovačke familije iz Nizozemske, Grčke, Dalmacije, Boke Kotorske, Italije, koje s uspjehom razvijaju svoje poslove.

Rijeka tokom XIX stoljeća doživljava snažan privredni rast. Osnov privrede je pomorstvo i trgovina. Za trgovinu je značajno da se ona odvija, najveći njen dio, s Italijom. Upravo taj momenat značajan je za proces denacionalizacije Hrvata i Slovenaca, koji svoju djecu daju u talijanske škole, da usvoje jezik potreban pomorstvu i trgovini. Čini se da Rijeka postaje sve više talijanskim gradom, ali prvi službeni popis demantira takvo ubjeđenje. Hrvatski povjesničar Franjo Rački navodi 1867. godine slijedeće: "U županiji, kojoj je Rijeka stolicom, stanuje preko 89.000 Hrvata. U pučini morskoj pred Rijekom na otocima kvarnerskim, kano i u Rijeci na zapadu u Istri, stanuje opet preko 125.000 hrvatskog naroda."² Mogu se ovi podaci uzeti s rezervom i kao želja samog povjesničara vođenog romantičarskom idejom nacionalnoga preporoda, ali podaci prvoga službenog popisa za 1851. godinu daju egzaktnije činjenice. U Rijeci i kotaru je tada živjelo 12.598 stanovnika, čija je nacionalna struktura bila sljedeća: Hrvati 11.581 (91.93%), Talijani 691 (5.49%), Židovi 88 (0.70%), Mađari 76 (0.60%), Nijemci 52 (0.41%), Česi 48 (0.38%), Englezi 13 (0.10%), Francuzi 10 (0.08%), ostali 39 (0.31%). Interesantno je da u prvom popisu

¹ Silvino Gigante, *Fiume nel Secolo XV*, str. 121.

² Franjo Rački, *Rijeka prema Hrvatskoj*, Zagreb, 1867, str.130

nije bilo pokazatelja za Srbe, iako su oni, nedvojbeno, bili u Rijeci, a pravoslavna crkva izgrađena je još u XVIII stoljeću.

Međutim, po popisu iz 1910. godine, struktura stanovništva potpuno je promijenjena. Talijana sada ima skoro 47%, Hrvata 31,71%, tu su tradicionalne narodnosne skupine Mađara, Nijemaca i Čeha. Englezi i Francuzi još postoje, a pojavljuju se i Srbi s postotkom od 0,14%.

Interesantni su podaci o stanovništvu Rijeke tokom fašizma. Godine 1925. bilo je skoro 30% stranaca po kriteriju jezika, što je bio pogodan kriterij da se istakne dominacija "pravih Talijana" u odnosu na netalijansko stanovništvo.

Kako je period fašizma nasilno provodio "talijanizaciju" cjelokupnog stanovništva ovoga područja, tako je i poslijeratni period imao razdoblje koje karakterizira proces detaljanizacije ovoga prostora. U periodu od 1945. do 1953. godine istočnu obalu Jadrana napušta preko 200.000 Talijana, prelazeći u tzv. Zonu "A" koju kontroliraju zapadni saveznici, ili u Italiju. Iz ovoga regiona odlazi 33.725 osoba, a samo iz Rijeke odlazi 15.355 građana.³

Tokom socijalističke izgradnje i planske državne privrede, ovaj kraj, zbog svoje dobre geostrateške pozicije, doživljava brzu obnovu i rast. Glavne grane "teške industrije" – brodogradnja, metalna industrija, mašinska industrija – kao i razvoj riječke luke, koja postaje najveća i najvažnija u Jugoslaviji, te razvoj sekundarnih djelatnosti, dovode do priliva velikog broja ljudi koji u Rijeci nalaze mogućnost za ekonomskom afirmacijom. Usporedo s ekonomskom afirmacijom, oni su doživljavali socijalnu i kulturnu preobrazbu. Rijeka je u pravom smislu multietnički grad koji svoj kolorizam etneta, u uvjetima proklamovane parole "bratstva i jedinstva", ne doživljava kao nešto nametnuto. Treba reći da je Rijeka u periodu od 1948. do 1981. godine bila uvećana za 140% i od grada sa 69.000 stanovnika došla do grada sa 164.000 stanovnika.⁴ Nacionalna struktura prema popisu stanovništva iz posljednja tri popisa daje se u Dodatku 1 ovoga rada.

Posebna pažnja u ovom razdoblju pridaje se pripadnicima talijanske narodnosti. Kao autohtonoj zajednici, Talijanima se Ustavom, posebnim zakonima, međudržavnim sporazumom s Republikom Italijom i statutima lokalnih zajednica, jamči visoki stupanj manjinskih prava. Tako Statut Grada Rijeke iz 1974. godine u članu 11. precizira: "Radnim ljudima i građanima općine Rijeka zajamčena je sloboda izražavanja pripadnosti narodu, narodnosti ili etničkoj grupi, sloboda izražavanja nacionalne kulture i korištenja tekovina kulture, kao i sloboda upotrebe svoga jezika i pisma."

U ovom periodu Italijani koriste svoj jezik u komunikaciji sa svim državnim organima, pravosudnim organima i ustanovama koje imaju javna ovlaštenja. Obaveza je tih organa da akte izdaju i na talijanskom jeziku, ako se to izričito zahtjeva. Razvijene su i institucije talijanske manjine – dječiji vrtići, osnovne škole, srednja škola i izdavačka kuća "Edit". Na lokalnoj radio stanici emitira se program i na talijanskom jeziku. U okviru nacionalnog teatra postoji Talijanska drama, djeluju sportska, kulturno-umjetnička društva, a sjedište glavne društvene organizacije *Unione degli Italiani dell Istria e di Fiume* je u Rijeci.⁵

³ Goran Moravček, *Rijeka, prešućena povijest*, Rijeka, 1990, str. 152, nezavisno izdanje

⁴ Danilo Klen et al., *Povijest Rijeke*, Rijeka, 1988, str 448.

⁵ Isto, str. 440-441

Budući su druge etničke grupe u Rijeci bile sastavljene od ljudi koji su pripadali konstitutivnim narodima SFRJ, nije se posebno uređivao njihov položaj.

Pravna regulacija o posebnosti talijanske zajednice u Rijeci određena u Statutu bivše općine Rijeka od 26. 06. 1987. godine⁶ govori u prilog tezi da su određena prava bila zagarantirana tadašnjoj talijanskoj manjini (u to vrijeme nisu postojale “nove manjine” nastale raspadom Jugoslavije), što danas nije slučaj. Talijanima je garantirana uporaba svojeg jezika pred organima državne vlasti, kao i pravo da određene akte zamoljenih organa dobijaju na svojem jeziku. Također, imali su pravo isticati svoja nacionalna obilježja, pravo na srazmjernu zastupljenost u Skupštini općine i drugim organima koji obavljaju funkciju vlasti. Suradnja s maticom zemljom Italijom bila je posebno podržavana i poticana (čl. 16. Statuta). Službeno glasilo bilo je tiskano i u prijevodu na talijanski jezik, kada je skupština donosila statut, opće akte i odluke o kojima je vođena javna rasprava (čl. 25 Statuta). Posebna pažnja posvećena je bila nastavi na maternjem jeziku, te suradnji s drugim općinama u kojima žive Talijani radi poboljšanja uvjeta za njihovo obrazovanje. Obrazovanje je obuhvaćalo sustav predškolskih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova, te uključivanje u sustav obrazovanja odraslih na talijanskom jeziku. Nastavnici su, u pravilu, bili pripadnici talijanske narodnosti (čl. 138. i 139. Statuta). Pri skupštini općine bila je posebna komisija za pitanja talijanske narodnosti, sastavljena od najmanje polovice članova Talijana. Komisija je imala savjetodavnu ulogu.

1.1.2. Period nakon sticanja nezavisnosti

Nakon prvih demokratskih izbora 1990. godine dolazi i do jasno izražene volje da se Hrvatska definira kao nacionalna država. Ustav Republike Hrvatske od 1990. godine definira Hrvatsku kao državu koja se “ustanovljuje kao nacionalna država hrvatskog naroda i država inih naroda i manjina, koji su njeni državljani... kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnog svijeta.”⁷ Ustav garantira službenu upotrebu i drugog jezika i ćirilnog pisma, ili kojeg drugog pisma, uz hrvatski jezik i latinično pismo, pod uvjetima propisanim zakonom.

Izraziti problem javlja se za pripadnike konstitutivnih naroda SFRJ i za pripadnike “novih” naroda, kao što su Bošnjaci. U novoj situaciji svi koji nisu etnički Hrvati postaju pripadnici nacionalnih manjina.

1.2. Suvremena pravna regulativa zaštite manjina

Hrvatsko zakonodavstvo je prilično obimno u dijelu kojim se određuje položaj i status manjina. Razina regulacije polazi od Ustava i Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih zajednica i manjina, Povelje o pravima Srba i drugih nacionalnosti u Republici Hrvatskoj, međunarodnih konvencija koje je Hrvatska potpisala i ratificirala, bilateralnih sporazuma između država i sporazuma koje je Hrvatska

⁶ Statut je objavljen u službenom glasilu *Službene novine* br.46/1987

⁷ Ustav Republike Hrvatske, službeno glasilo *Narodne novine* 56/90

usvojila u procesu mirne reintegracije Istočne Slavonije i akata organa lokalne samouprave – najčešće statuta i određenih deklaracija.

Ustav Republike Hrvatske u izvorišnim osnovama definira Hrvatsku kao nacionalnu državu, ali zadržava princip ravnopravnosti naroda i manjina: "U Republici Hrvatskoj ravnopravni su pripadnici svih naroda i manjina. Pripadnicima svih naroda i manjina jamči se sloboda izražavanja narodnosne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom, kao i kulturna autonomija.⁸ Ovakvu ravnopravnost građani ostvaruju kroz slobodno udruživanje "radi zaštite njihovih probitaka ili zauzimanje za socijalna, gospodarska, politička, nacionalna, kulturna i druga uvjerenja i ciljeve..."⁹ Ustavom deklarirana jednakost treba biti potvrđena i u provedbenim propisima i u praksi. Provedbena pravna i institucionalna infrastruktura, kao preduvjet za jednaku mogućnost ostvarenja građanskih i etničkih prava pripadnika različitih naroda i manjina, glavno je pitanje na koje Hrvatska još uvijek traži i često puta ne nalazi odgovore.¹⁰

Republika Hrvatska donosi Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina krajem 1991. godine koji je dalje izmjenjen 1992. godine.¹¹ Taj je propis bio uvjet za međunarodno priznanje Hrvatske. U deset poglavlja razrađuje se zaštita nacionalnih manjina. U prva tri poglavlja uređuje se zaštita ljudskih prava pripadnika nacionalnih manjina i institucionalizira se pravo na kulturnu autonomiju. U četvrtom poglavlju uređuje se pitanje sudjelovanja predstavnika manjina u predstavničkim i drugim tijelima vlasti. Proporcionalna zastupljenost u Saboru i Vladi RH te u tijelima vrhovne sudske vlasti omogućena je pripadnicima nacionalnih zajednica koje sudjeluju u stanovništvu Hrvatske s više od 8%. One zajednice koje imaju manje od 8% imaju pravo izabrati 5 zastupnika u Zastupnički dom Sabora; to su predstavnici svih manjina i dužni su štititi njihove interese. Po ovom mehanizmu, na drugim višestranačkim izborima Srbi su osvojili 13 zastupničkih mjesta, a Česi-Slovaci, Rusini-Ukrajinci, Mađari, Italijani i Židovi po jedno. Nakon izbora u listopadu 1995. godine, a zbog suspenzije dijela Ustavnog zakona, broj zastupnika iz srpske zajednice smanjen je na samo tri i oni su se birali po posebnoj listi.

Ustavni zakon je nesumnjivo suglasan sa standardima sadržanim u dokumentima međunarodne zajednice, ali je dio koji je suspendiran 1995. godine, a koji se odnosi na zastupljenost nacionalnih zajednica u vlasti, ostao nekonsumiran, budući da je egzodus Srba imao za posljedicu da nijedna manjina ne broji više od 8% u ukupnom broju stanovnika, te se niti ne može koristiti pravima predviđenim Ustavnim zakonom za taj slučaj. Ta je činjenica bitna i kod izbora za predstavnički dom Sabora ali i kod izbora za lokalne organe samouprave. Valja ipak napomenuti kako ovaj postotak učesća u ukupnom broju stanovnika nije službeno nigdje utvrđen, budući da nije bilo službenog popisa stanovništva.

⁸ Ustav RH, *Narodne novine*, članak 15.

⁹ Isto, članak 43.

¹⁰ Dr. Siniša Tatalović, *Manjinski narodi i manjine*, SKD "Prosvjeta" Zagreb, 1997, str.99

¹¹ Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina objavljen je u službenom glasilu RH *Narodne novine* 27/92 i 34/92

1.3. Socioekonomski položaj i kulturne organizacije manjina u Primorsko-goranskoj županiji i Rijeci

Raznolikost i bogatstvo organizacija nacionalnih i etničkih zajednica u Rijeci predstavlja odraz tradicije i posebnosti što ga ovaj grad i regija imaju u Hrvatskoj. Činjenica da je upravo ovdje započela s radom srpska zajednica u Hrvatskoj i to 1991. godine, kada je rat bio u zamahu, govori o određenoj klimi koja je karakteristična za ovo područje.

Posebnu ulogu i značaj za grad ima *Zajednica Talijana*, najstarija organizacija neke nacionalne zajednice. Ta posebnost talijanske zajednice svoje korijene ima u tradiciji, povijesti i kulturi Rijeke. *Zajednica Talijana Rijeka* nastavlja tradiciju *Talijanskog kulturnog kluba* u Rijeci osnovanoga još 1946. godine. Ova organizacija je nastala iz potrebe građana talijanske narodnosti za izražavanjem sopstvene kulture, nacionalne i religijske pripadnosti. *Zajednica* djeluje i pridonosi razvoju civilnoga društva, poštovanja plurilingvizma i multikulturalnosti u odnosu na većinski narod, i druge zajednice u gradu Rijeci. Brojne su kulturno-umjetničke grupe koje djeluju unutar kulturnog društva "Fratelanza" - tu su zborovi, komorni sastav, orkestar mandolina, umjetnička sekcija Romolo Venucci. Takvim svojim dugim i konstruktivnim radom ova je organizacija stekla ugled i poštovanje, a za svoj je rad dobila nagrade grada Rijeke 1993. i 1996. godine.

Srodnost grada i talijanske zajednice je intenzivna i ona se ogleda u mnogim sektorima. U Rijeci su četiri osnovne škole za talijansku djecu, jedna srednja škola, izdavačka kuća s posebnim izdavačkim programom i dnevnim listom "La voce del popolo", u okviru nacionalnog teatra djeluje Talijanska drama, vijesti na lokalnom radiju čitaju se i na talijanskom jeziku. Tradicija i iskustvo talijanske manjinske organizacije bili su dobar putokaz za organiziranje drugih manjina. Težak položaj novih manjina, novi uvjeti za pripadnike tih narodnosnih skupina i traženje mogućnosti za afirmacijom, naveli su pripadnike tih naroda da zatraže pomoć u organiziranju svojih etničkih organizacija od *Talijanske zajednice*.

Slovenski dom Bazovica organizacija je Slovenaca iz Rijeke koja djeluje 50 godina u ovom gradu. Slovencima nije priznat status nacionalne manjine u hrvatskom Ustavu, ali to ovu organizaciju ne smeta da se aktivno uključuje u javni i kulturni život grada. Ova organizacija, nakon nastanka samostalnih država Slovenije i Hrvatske, postaje mjesto gdje Slovenci Županije Primorsko-goranske rado dolaze, marljivo rade u čitavom nizu sekcija – od tradicionalnih pjevačkih i plesačkih skupina, amaterskih glumačkih družina do okupljanja najmlađe generacije oko računalnih programa. Organizacija provodi posebnu dopunsku nastavu, upoznavajući najmlađe generacije sa maternjim jezikom i kulturom. Također, u sjedištu ove organizacije organiziraju se konzularni dani Republike Slovenije, tokom kojih pripadnici slovenskog naroda u Rijeci i Primorsko-goranskoj županiji mogu rješavati određene probleme preko konzularne službe Republike Slovenije.

Zajednica Srba Rijeke osnovana je krajem 1991. godine, s najboljom vjerom da se nacionalno i demokratsko pitanje ne isključuju. Osnovni moto bio je spriječiti getoizaciju i izolaciju pripadnika srpskog naroda u uvjetima rata i povećanih tenzija, nagomilane mržnje i gotovo potpuno negativnog stava prema Srbima. Do 1994. godine. *Zajednica* djeluje u okviru šire organizacije koja je okupljala Srbe iz Rijeke, Istre i Gorskoga kotara, da bi od prosinca te godina postala zasebna gradska organizacija. *Zajednica*, želeći ostvariti puni dijalog s ostalim etničkim skupinama u Rijeci, kao i s većinskim narodom, pokreće

inicijativu za osnivanjem koordinacije organizacija nacionalnih manjina u gradu radi definiranja zajedničkih ciljeva i radi bolje komunikacije među pripadnicima manjinskih zajednica. Dobra komunikacija s lokalnom vlašću rezultirala je prezentacijom određenih programa, koji se nisu mogli niti zamisliti u drugim hrvatskim gradovima. Javne tribine, književne večeri, susreti s drugim etničkim zajednicama, stalna prisutnost u javnosti, daju podstrek *Zajednici* za daljnjim radom. Iako *Zajednica* ima problema kako sa nesprennošću mnogih pripadnika srpske manjine da se angažiraju u javnim poslovima, tako sa nedostatkom materijalnih sredstava, osnovni cilj se ostvaruje. Nakon 1996. godine, kada Vlada Republike Hrvatske prestaje da sufinancira programe *Zajednice*, čitava aktivnost seli se u okviru *Srpskog kulturnog društva 'Prosvjeta'* u Rijeci. Rad na izdavačkoj djelatnosti koji je bio izuzetno bogat – pokrenut je bio dječji časopis *Bijela pčela*, list *Artefacti*, štampana prva knjiga poezije srpskog autora – prepušten je posebnom pododboru "Prosvjete" koji sada isključivo radi na realizaciji programa kulturnog i obrazovnog sadržaja. Glavni rad *Zajednice* nakon ovih promjena očituje se kroz rad Odbora za ljudska prava. U periodu od 1994. godine do danas ovaj Odbor se angažirao u pomaganju kod više od 4.500 različitih zahtjeva, molbi, obraćanja za pomoć i informacije o različitim mogućnostima zaštite prava. Interesantno je da Odbor nikad nije imao ekskluzivitet nacionalnog i da je pomoć pružana i pripadnicima drugih narodnosti, računajući tu i pripadnike većinskog hrvatskog naroda. Rezultat je opredjeljenje uprave Odbora i *Zajednice* da ljudska prava ne mogu imati nacionalno obilježje već da su ona univerzalna i pripadaju svima.

Matica slovačka u Republici Hrvatskoj – ogranak Rijeka, osnovana je 3. prosinca 1994. godine na inicijativu nekoliko Slovakinja koje žive u Rijeci. Najviše se pažnje posvjećuje očuvanju slovačkog jezika i folklora. Osnovana je ženska pjevačka grupa, dječja folklorna grupa i šahovska sekcija. *Matica* nastoji svoju aktivnost približiti gradu Rijeci i široj javnosti, njegujući dobre odnose s većinskim narodom i pripadnicima drugih nacionalnih zajednica u Rijeci.

Demokratska zajednica Mađara Hrvatske – Udruga za Primorsko goransku županiju, osnovana je 1994. godine i ima više od 250 članova. Temeljni program rada je razvijanje i očuvanje jezika, kulture i običaja. Utemeljeni su knjižnica i čitaonica, pokrenuta je folklorna grupa s pjevačkim zborom i plesnom grupom. *Zajednica Mađara* ima dugu tradiciju u Rijeci, obzirom na povijesne veze Mađarske i Rijeke.

Češka beseda Rijeka osnovana je 17. rujna 1994. godine. *Beseda* djeluje u okviru Saveza Čeha Hrvatske, koji ima sjedište u Daruvaru (Zapadna Slavonija). Osnovni cilj društva je njegovanje jezika i kulturnih tradicija češkoga naroda. U okviru *Besede* djeluju biblioteka, dramska i folklorna sekcija koje okupljaju članstvo od najmlađeg do najstarijeg uzrasta.

Zajednica Albanaca Primorsko-goranske županije osnovana je 1. svibnja 1994. godine. Cilj je očuvanje nacionalnog identiteta Albanaca na području županije, putem njegovanja kulture, tradicije, jezika i ostalih vrijednosti albanskog naroda, širenja i jačanja prijateljstva albanskog i hrvatskog naroda te svih građana grada i županije. *Zajednica* organizira tribine, predavanja, okrugle stolove i stručne skupove na kojima upoznaje javnost sa svojom kulturom i tradicijom. Imaju čitaonicu, kulturno društvo 'Shota', kao i dopunsku nastavu na albanskom jeziku za svoju djecu.

Nacionalna zajednica Crnogoraca Rijeka je organizacija pripadnika crnogorske nacionalne manjine. *Zajednica* je osnovana radi njegovanja i čuvanja kulturnog identiteta Crnogoraca. Imaju izdavačku djelatnost, svoj klub, te priređuju određena predavanja i tribine s ciljem upoznavanja javnosti o svojoj kulturi i njenim vrijednostima.

Makedonsko kulturno društvo "Ilinden" udruga je Makedonaca iz Rijeke. Glavna aktivnost Društva je na kulturnom polju. Do sada su organizirali vrijedne izložbe, predavanja, koncerte i vrlo uspjele "makedonske večeri". Njihov moto je "Svijet razumijemo jedino kao polje za kulturno natjecanje naroda", i on govori o njihovom načinu i promišljanju suštine pojavljivanja.

Nacionalna zajednica Bošnjaka je "nova" etnička zajednica u Rijeci. Iako ne postoje u hrvatskom Ustavu kao manjina, Bošnjaciima to nije predstavljalo zaprijetu da se organiziraju i da počnu djelovati. Rat i traume, mnoštvo problema u matičnoj zemlji i borba za političkom i javnom afirmacijom Bošnjaka, odrednice su ove zajednice. Njihova emancipacija i afirmacija u žiži je riječke javnosti, a borba za svojom bogomoljom (džamijom) predstavlja test demokratičnosti za grad Rijeku. Lokalna samouprava pozitivno je odgovorila na ovaj zahtjev i dozvolila je izgradnju džamije, iako je dio ksenofobične javnosti, često i izvan samoga grada, tražio da se zabrani izgradnja.

Udruga Roma Rijeke organizacija je koja je po prvi puta pokušala afirmirati romsku zajednicu u Rijeci. S velikim poteškoćama u samom organiziranju i brojnim problemima koje Romi imaju, prije svega u ekonomskoj i socijalnoj emancipaciji, ova zajednica aktualizira po prvi puta romsko pitanje u Rijeci.

Ovih jedanaest udruga čine Rijeku bitno drugačijom od drugih gradova u Hrvatskoj. Suočavajući se s organizacijskim, materijalnim i drugim problemima, ove organizacije nastoje da budu stalno prisutne u životu grada. Većina organizacija, pored svojeg nacionalnog karaktera, ističe i građanski, prihvaćajući klimu građanskog društva u gradu. Daljnja emancipacija i prožimanje u javnom životu grada ovisit će od njih samih ali i od konkretnije podrške većinskog naroda i lokalne uprave. Vrijedi naglasiti i sljedeće: zbog nepostojanja zakonskih propisa koji reguliraju određena prava manjina – Zakon o službenoj upotrebi jezika nacionalnih manjina još nije donijet iako je bio na raspravi u Saboru više puta – određena prava konzumiraju se u praksi kroz široku lepezu aktivnosti udruga nacionalnih zajednica.

2. Manjinski problemi u županiji i u Rijeci

2.1. Političko predstavljanje manjina

2.1.1. Primorsko-goranska županija

Županija je jedinica lokalne samouprave, čije se područje određuje tako da izrazi povijesne, prometne i gospodarske čimbenike i da predstavlja prirodnu samoupravnu cjelinu u okviru Republike Hrvatske.¹² Županijska skupština predstavničko je tijelo lokalne samouprave županije, a županijsko poglavarstvo je izvršno tijelo lokalne samouprave županije. Župan je nositelj izvršne vlasti u županiji.

Člankom 19 Ustavnog zakona ustanovljeno je pravo etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina na zastupljenost u tijelima lokalne samouprave, srazmjerno udjelu u ukupnom

¹² Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi, *Narodne novine* 90/92, 94/93 i 117/93

stanovništvu lokalne zajednice, što se osigurava posebnim zakonom o lokalnoj samoupravi i statutom lokalne zajednice. U skladu s ovim pravnim okvirom, u Skupštini Primorsko-goranske županije u posljednjem sazivu trebale su biti predstavljene i nacionalne zajednice koje žive u županiji.

Prva skupština županije konstituirana je 14. travnja 1993. godine, prema rezultatima izbora održanih 7. veljače iste godine. Skupština ima 40 članova, uključujući predsjednika i dva potpredsjednika, župana i podžupana. U Statističkom godišnjaku županije za 1997. godinu mogu se pronaći podaci o predstavnicima u županijskoj skupštini po kriterijima stranačke pripadnosti, starosne dobi i stručne spreme. No, podaci o nacionalnoj strukturi ne postoje.

Prema podacima Tajništva Skupštine Županije u prvom sazivu Skupštine 39 članova bili su Hrvata, te jedan Talijan.¹³ Prema istom izvoru u sadašnjem sazivu Županijske skupštine 39 je Hrvata i jedan Srbin. U oba saziva skupštine predstavnici manjina bili su izabrani za potpredsjednika Županijske skupštine.

Pitanje zastupljenosti nacionalnih manjina riješeno je u članku 30 Statuta Županije koji glasi:

“Ako se na izborima ne postigne zastupljenost nacionalnih manjina, broj članova Skupštine povećat će se kako slijedi:

- pripadnicima nacionalne manjine Srba jedan član, ako imaju ispod 8% od ukupnog broja birača, odnosno tri člana ako imaju iznad 8% od ukupnog broja birača,
- nacionalnoj, kao autohtonoj, manjini Talijana jedan član,
- ostalim nacionalnim manjinama (Albanci, Bošnjaci, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Slovenci, Romi, Židovi i dr.) jedan član.”¹⁴

Interesantno je da ova odredba uvažava i one nacionalne manjine koje prema zadnjim izmjenama Ustava Republike Hrvatske nisu priznate i uvrštene u izvorišnim osnovama.

Prema pozitivnim propisima (Zakon o izboru članova predstavničkih tijela jedinica lokalne samouprave i jedinica lokalne uprave i samouprave) ne postoji institut posebnih lista za pripadnike nacionalnih manjina. Međutim, u članku 10. citiranog Zakona propisano je da “pripadnici etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina koji čine manje od 8% biračkoga tijela na državnoj razini, imaju pravo na zastupljenost u predstavničkom tijelu jedinice lokalne samouprave, odnosno jedinice lokalne uprave i samouprave (županija) na način kako predviđaju statuti istih jedinica.”

U članku 38. Statuta regulira se pitanje stalnih radnih tijela Skupštine. Jedno od tih tijela je i Povjerenstvo za pitanja nacionalnih manjina. U prijelaznim i završnim odredbama u članku 77. utvrđuje se da “broj članova Skupštine iz redova nacionalnih manjina utvrđen člankom 30. stavak 3. ovoga Statuta usklađuje se s popisom stanovništva.” Način usklađivanja i postupak nije pobliže određen. Činjenica je da je po posljednjem popisu stanovništva bilo 8,79% Srba, te bi po odredbama Statuta Skupština Županije trebala biti usklađena tako da uključi još dva predstavnika srpske manjine, jednog predstavnika talijanske manjine, te jednog predstavnika za ostale manjine.

Sadašnja struktura Skupštine Županije nije usklađena sa ovim statutarnim odredbama. Političko predstavljanje manjina u predstavničkom tijelu Županije nije konzumirano ili

¹³ Podaci Tajništva Skupštine od 04. 11. 1998.

¹⁴ Statut Primorsko-goranske županije objavljen je u službenom glasilu *Službene novine* br.2/1998

je konzumirano djelomično i to u dva navrata nakon izbora za lokalne organe samouprave. Činjenica je, također, da je tek u ožujku 1999. godine osnovano Povjerenstvo Primorsko-goranske županije za pitanja nacionalnih manjina i zajednica koje žive na području županije. Povjerenstvo je sastavljeno od članova političkih stranaka koje participiraju u županijskoj Skupštini, a utvrđena je praksa da se na sjednice Povjerenstva uvijek pozivaju i predstavnici nacionalnih zajednica.

Budući da je u Statutu Županije određeno striktno pravo na zastupljenost određenih etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina, s navođenjem točnog broja tih predstavnika, ne postoji niti jedan razlog da se i u praksi ne primjeni odredba županijskoga Statuta. Da li će se to i dogoditi pitanje je političke volje stranaka koje participiraju u vlasti u Županiji. Činjenica je da bi s pet predstavnika manjine bile zastupljene u Županijskoj skupštini s 12,5% od ukupnog broja članova skupštine, što je duplo manje od broja pripadnika manjina, koji iznosi 25% od ukupnog stanovništva Županije.

Pokazatelji financiranja etničkih zajednica i nacionalnih manjina pokazuju da postoji kontinuirana politička volja da se skrbi o djelatnosti entiteta nacionalnih manjina i etničkih zajednica u Primorsko-goranskoj županiji. Zabrinjava da je financiranje u trendu opadanja, pa dajemo slijedeće podatke o izdvajanju sredstava županije za financiranje etničkih zajednica i nacionalnih manjina:

- 1994: 693.911,00 kuna;
- 1995: 428.000,00 kuna;
- 1996: 350.000,00 kuna;
- 1997: 375.000,00 kuna;
- 1998: 360.500,00 kuna.

Vidljivo je da je 1998. godine financiranje bilo gotovo dvostruko manje nego li ratne 1994. godine. Takvo opredjeljenje ničim nije opravdano, niti se može prihvatiti kao dio politike smanjivanja proračuna Županije. I inače skromno određena sredstva dodatno su smanjena rebalansom županijskog proračuna u studenom 1998. godine.

Što je razlog za ovakvo ponašanje? Prije svega, sama činjenica da do 1999. godine. Skupština nije formirala svoje tijelo koje bi kreiralo iole sistematskiju politiku davanja financijske podrške za rad manjina pokazuje da se ovom pitanju na institucionalnoj razini nije poklanjala pažnja, unatoč proklamiranoj podršci i stvaranju klime tolerancije. Drugo, manjinskih predstavnika u skupštini nema, osim po jednoga, što je više plod slučaja nego realizacije dogovorenog i utvrđenog standarda. Nijedna politička stranka ili grupacija, koja sudjeluje u radu skupštine, nema osmišljen i prezentiran program za zaštitu i promociju manjinskih prava, niti je bilo rasprava o ovom pitanju u županijskoj skupštini. Realni doseg manjinskih zastupnika je limitiran i brojem i provođenjem stranačke politike. U 1998. godini srpski je zastupnik pokrenuo pitanje predstavnika manjina u županijskoj skupštini ali je ta inicijativa ostala bez realizacije. Pored mogućnosti da se određena pitanja pokreću preko novoosnovanog Povjerenstva za nacionalne manjine i preko jedinog zastupnika manjina, manjine nisu bile u mogućnosti konkretnije utjecati na rad Skupštine. Tako je Zajednica Srba Rijeka pokrenula inicijativu 1998. godine da se organizacije manjina tretiraju kao udruge od posebnog interesa za županiju, čime bi im se omogućio status korisnika proračunskih sredstava, to bi i automatski povećalo standard realizacije manjinskih prava. Birokratskim zavrslamama, a iz razloga na određeni način shvaćenog

političkog pragmatizma, i ova inicijativa je stavljena u pasivnu poziciju. Naime, ukoliko bi se takva inicijativa prihvatila, to bi značilo direktnu konfrontaciju s drugim organizacijama i udrugama nacionalnog predznaka, što predstavlja veliki politički rizik kojeg čak i najžešće opozicijske stranke ne žele prihvatiti. S druge strane, krivica za aktualne probleme leži i u samim manjinskim organizacijama. Dobar dio njih zadovoljan je svojim statusom i folklornom pojavom u javnosti. "Njegovanje nacionalnog identiteta" odrednica je koja nikome ne smeta, ne traži puno žrtve i nikome se ne suprotstavlja, a politička traženja mogu biti uzrokom zaoštavanja i negativnog stava prema određenoj zajednici.

Iako ovaj prostor bitno odudara od drugih u Republici Hrvatskoj po svojoj političkoj kulturi tolerancije, ostaje činjenica da se dobra praksa prema manjinama odvija na prevladavajuće neformalnom planu. Da li postoji strah od uvođenja manjina u sistem, prije svega u predstavnički dio vlasti, ili je ovo pitanje svojevrstnog dobrovoljnog pasiviziranja većeg dijela manjinskih organizacija zarad stvorene pozitivne klime u javnosti, pokazati će vrijeme. Politička emancipacija izražena kroz predstavljanje manjina u svim oblicima vlasti na razini lokalne samouprave – predstavničkoj, izvršnoj i sudbenoj – može samo pomoći podizanju standarda zaštite i emancipacije manjinskih prava i za time treba težiti, kao i afirmaciji demokratskog karaktera Hrvatske kao cjeline.

2.1.2. Grad Rijeka

Sadašnji Statut Grada Rijeke usvojen je 22. 10. 1997. godine.¹⁵ Kako smo vidjeli, situacija u pogledu manjina i manjinskih prava bitno je drugačija u odnosu na period prije uspostave samostalne države Hrvatske, i ogleda se prvenstveno u pojavi "novih" manjina.

U članku 6. Statut određuje mogućnost korištenja i isticanja nacionalnih zastava i simbola etničkih i nacionalnih zajednica i manjina. Gradsko vijeće donosi posebnu odluku o tom pitanju u skladu s Ustavom, Ustavnim zakonom, zakonom i Statutom.

U čl. 7 jamči se pripadnicima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom, kulturna autonomija i zaštita ravnopravnog sudjelovanja u javnim poslovima u skladu s Ustavom, zakonom, statutom te općim i pojedinačnim aktima tijela Grada Rijeke. Čl. 8. uređuje garancije statusa talijanske nacionalne manjine, posebice uporabu vlastitog jezika u javnim poslovima iz samoupravnog djelokruga Grada. U skladu s mogućnostima, Grad podupire odgojnu i kulturnu djelatnost pripadnika talijanske manjine i njihovih ustanova.

Proporcionalna zastupljenost vijećnika nacionalnih i etničkih zajednica u gradskom Vijeću regulirana je čl. 38 Statuta. Ako se na izborima ne postigne takva zastupljenost, broj vijećnika povećat će se do broja koji je potreban da bi tražena zastupljenost bila ostvarena na način utvrđen zakonom. Ovakova odredba manje je precizna od regulative županijskog Statuta: samo talijanskoj nacionalnoj manjini osigurano je jedno mjesto u gradskom Vijeću. Ako je zastupljenost ostalih uvjetovana određenom kvotom, npr. 8%, to je trebalo definirano formulirati: na primjer, ako broj Srba premaši 8%, ova će manjina imati tri predstavnika u gradskom Vijeću. Drugi nedostatak ovakve odredbe, iako je ona uvjetovana pozitivnim propisima Hrvatske, jeste nemogućnost posebnih izbora, gdje bi određene etničke zajednice i manjine bile posebno biračko tijelo za predstavnička tijela lokalne samouprave. Tako je rezultat posljednjih izbora bio izbor vijećnika koji su

¹⁵ Statut je objavljen u službenom glasilu *Službene novine* br. 22/1997

”slučajno” i pripadnici manjina, ali su prije svega članovi svojih političkih stranaka, koji se bore za ostvarivanje onoga programa kojeg njihova stranka zastupa. Mogućnost utjecaja na takve “predstavnike” je nikakva, a rezultat njihova angažiranja na promicanju i zaštiti manjinskih prava je zanemariv. Konkretno se to vidi i u određenim dokumentima Grada i u odsustvu rasprave o manjinskim pitanjima. U ovom sazivu Vijeće nije raspravljalo o položaju manjina u gradu Rijeci, niti je donijelo određeni programski akt kojim bi definiralo svoju politiku prema manjinskim organizacijama.

Kao stalno radno tijelo gradskoga Vijeća radi peteročlani Odbor za pitanja etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina. Odbor ima savjetodavnu ulogu, te razmatra pitanja djelovanja zajednica ili manjina, njihovih društava i drugih institucija, predlaže oblike potpore djelovanju manjinskih zajednica, daje ocjene o stupnju ostvarivanja manjinskih prava, djeluje u cilju ostvarivanja prava zajednica ili manjina. Iz prakse je vidljivo da Odbor nema realne političke moći da efikasno skrbi o potrebama manjina.

No, gornje nas nužno dovodi i do pitanja sistemskog položaja manjinskih zajednica. Stoga na ovom mjestu želim napraviti malu ekskurziju, kako bih ukazao da su u Hrvatskoj organizacije manjina u istom položaju kao i sve ostale udruge građana, koje uglavnom imaju svoj staleški program, usko određeno djelovanje, ili predstavljaju određene građanske inicijative. Takav oblik udruživanja nije primjeren za manjinske etničke zajednice. On je strogo formalan, odnosi i tijela su uređeni zakonom, a reprezentativnost tih udruga često je diskutabilna. Na nivou Hrvatske postoji nekoliko srpskih organizacija, nekoliko romskih, njemačkih, itd. Ponekad može izgledati kao da je intencija vlasti “omogućiti” brojnost tih organizacija, što može često predstavljati demokratski plašt, ali i efikasno sredstvo za borbu protiv političkog organiziranja “nezgodnih” manjina na državnoj razini. Srbi su za to odličan primjer: u Hrvatskoj postoji priličan broj srpskih organizacija, od kojih su neke favorizirane od strane države, a drugima se uskraćuju sredstva ili im se ne daje nikakva potpora. Pored toga, zakon je odredio da se lokalni organi samouprave trebaju izjasniti koje udruge su od posebnog interesa za tu jedinicu, na temelju čega će se davati potpora. Dakle, na primjer, određena općina ili grad odredit će da su društvo mladih tehničara i manjinska zajednica na podjednak način udruge od posebnog interesa za tu sredinu i na taj način će i davati potporu njima za rad. Na jednom općem planu, ovakav model možda vodi demokratskoj decentralizaciji vlasti, ali je na očigledan način štetan za manjine. Primjer Rijeke je dokaz za ovu tvrdnju. Ne sumnjajući da postoji volja, politički izražena i formalno potvrđena u Statutu, da skrbi o specifičnim potrebama manjina u gradu, ostaje činjenica da se sve aktivnosti manjinskih etničkih organizacija financiraju isključivo kroz program kulture.

Grad bi Rijeka trebao sebe odrediti prema manjinskom pitanju konkretno i egzaktno, formalno u svojim aktima i praktično kroz konkretno davanje potpore za djelovanje tih organizacija. Ako se sada ne može izaći iz okvira kojeg je nametnuo Zakon o udrugama, onda se treba jasno odrediti prema udrugama manjina koje djeluju i rade u ovom gradu. Kao što je opredjeljenje grada da ima kvalitetan socijalni program, kvalitetnu i visoko određenu kulturu, takvo bi opredjeljenje trebalo biti i prema manjinskim organizacijama. Gradska uprava treba jasno i bez taktičkog zamuckivanja reći da je od interesa za Grad Rijeku da u njemu ne samo egzistira 11 manjinskih etničkih zajednica, nego da upravo ovdje te orgnizacije uspiju napraviti nešto čega nema u drugim sredinama u Hrvatskoj. Situacija omogućuje razvoj u ovome smjeru: postoji otvorena komunikacija između grada

i pripadnika manjina i etničkih zajednica, ali nedostaje jasna i deklarirana potpora. Još uvijek se manjinske udruge muče s egzistencijom, nemaju prostora niti drugih neophodnih materijalnih uvjeta za rad, niti su u stanju da anagažiraju minimalno nužni aparat profesionalaca. Pravna pomoć, pomoć u komunikaciji, informiranje, razne aktivnosti koje doprinose socijalizaciji, interetnička komunikacija i njegovanje dijaloga, međusobno uvažavanje i upoznavanje, sve su to programi koji se provode bez adekvatnih uvjeta i često bez neophodnih stručnjaka.

3. Rezultati u primjeni manjinskih prava

U pravnoj i političkoj praksi Republike Hrvatske problem manjinskih prava i položaja određenih manjinskih grupa bio je nejednako tretiran, kako od centralne vlasti tako i od lokalnih organa uprave i samouprave. Od početka stvaranja hrvatske države pa do današnjih dana, centralne vlasti u Zagrebu zauzimale su prema manjinama stav koji se mijenjao i ovisio više od pritisaka međunarodne zajednice, a manje je bio plod dugoročne i sistematične politike zaštite manjina prema evropskim standardima i načelima.

Ostvarivanje prava manjina u Hrvatskoj u oblasti kulturne autonomije najpotpunije uživaju manjine koje su ta prava imale i prije uspostave samostalne Republike Hrvatske. Među njima posebno treba istaći talijansku manjinu. Poseban problem predstavlja položaj manjina nastalih stvaranjem samostalne Republike Hrvatske, kada su pripadnici konstitutivnih naroda SFRJ, koji su živjeli u Hrvatskoj, činom njenog međunarodnog priznanja, faktički postali pripadnici manjina. Način definiranja njihovog statusa i prava doveo je do manjinskih problema. Jedno od načela Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih zajednica jeste da je nivo prava uvjetovan brojem pripadnika određene manjine u ukupnom broju stanovnika. Nakon egzodusa Srba iz Hrvatske 1995. godine taj je dio Ustavnog zakona suspendiran.

Organi lokalne samouprave i uprave u različitim mjestima Hrvatske reagirali su prema ovom pitanju neujednačeno. Pojedine regije nemaju uopće manjinskih grupa ili je njihov broj zanemarivo mali, druge regije imaju značajan broj pripadnika nacionalnih manjina, ali potporu za ostvarivanje kolektivnih prava te manjine dobijaju samo deklaratorno. Čini se da "evropske regije" na zapadu Hrvatske imaju najliberalnije poglede po pitanju zaštite manjinskih prava. Što je uzrok takvom opredjeljenju? Da li je u pitanju politički pragmatizam ili dosljedno poštivanje međunarodnih pravnih standarda i mehanizama zaštite manjinskih prava? Da li takva situacija proizilazi iz same prirode ovih regija, Primorsko-goranske i Istarske županije, a ta priroda je rezultat višestoljetnog zajedničkog života pripadnika različitih naroda, convivenze, kako bi rekli ljudi koji žive u ovim krajevima? Pitanja su otvorena, a realni svakodnevni život pokazuje da se uz dijalog i razumijevanje lokalnih vlasti i manjinskih grupa mogu postići vidljivi rezultati s kojima mogu biti zadovoljne obje strane. Lokalna vlast time dokazuje pripadnost evropskom civilizacijskom krugu i izražava volju za poštivanjem različitosti, kao temelju evropske kulture i civilizacije. Manjine provode čitav niz aktivnosti kojima ostvaruju svoje strateške ciljeve – održavanje i čuvanje identiteta, sprečavanje asimilacije i afirmacija kolektiviteta. Zajednički im je interes zaštita ljudskih prava, miran, tolerantan i civilizaran suživot, te kroz sve to afirmacija svojega kraja i zajedničke države.

Iako problem političkog predstavljanja nije riješen ni u Primorsko-goranskoj županiji niti u gradu Rijeci, stvorena pozitivna klima utječe na drugačiji odnos lokalne samouprave prema manjinskim zajednicama. Sama činjenica postojanja 11 različitih organizacija manjina govori o svojevrsnoj toleranciji i razumijevanju za različitosti koje donose pripadnici drugih zajednica.

Građani Rijeke tradicionalno su naviknuti na šaroliki kulturni izraz čije je obilježje drugačiji nacionalni predznak od većinskog hrvatskog. U samostalnoj Republici Hrvatskoj građani Rijeke i županije poklanjaju svoje političko povjerenje strankama koje nemaju ekskluzivistički nacionalnu orijentaciju. Takvo političko ozračje daje klimu u kojoj su moguće manifestacije manjina. Primjera radi, grad je, želeći pokazati transparentno svoju tolerantnost i multikulturalnost, pokrenuo 1996. godine Etno smotru, prvu manifestaciju takove vrste u Hrvatskoj. Sve manjine u Rijeci bile su pozvane da pokažu svoje stvaralaštvo u periodu od 28.11. do 5.12.1996. godine. Smotra je doživjela uspjeh, a građani Rijeke toplo su prihvatili i podržali ovu manifestaciju. Ova manifestacija polako prerasta u tradicionalni oblik iskazivanja stvaralaštva manjina, a njen recept pokušao je primjeniti i Zagreb, organizirajući sličnu manifestaciju 1997. godine. Pored ove manifestacije, manjine daju aktivni doprinos javnom i kulturnom životu tokom obilježavanja praznika grada, Svetog Vida.

Nezaobilazno je sudjelovanje talijanske manjine u programima gradskog karaktera. Zajednica sa svoje 4 osnovne škole, jednom srednjom školom, talijanskim teatrom, izdavačkom kućom i domom u kojem se organiziraju mnoge aktivnosti, od učenja jezika do priređivanja plesnih zabava, predstavlja integracijski dio onoga što nazivamo gradska kultura.

I srpska zajednica se pokušava afirmirati u gradu kroz različite programe. Na primjer, ova zajednica organizira već tradicionalni šahovski turnir prijateljstva u kojem učestvuju sve nacionalne manjine i predstavnici grada. Pored toga organizira se čitav niz predavanja i tribina o ljudskim i manjinskim pravima, koja imaju za cilj upoznavanje javnosti o stanju ljudskih prava i mogućnostima za korištenje zaštite istih unutar hrvatskog pravnog sistema.

Slovenci su, također, nerazdvojivi dio kulturnog života, prije svega kroz izuzetno kvalitetnu teatarsku grupu i školu slovenskog jezika koja je otvorena za sve građane Rijeke i čiji je osnovni cilj afirmacija slovenskog jezika i kulture među pripadnicima drugih nacija ovog grada.

1997. godine organizirani su, nakon pauze od 6 godina, Dani makedonskog filma – izuzetno uspješna manifestacija koja je uspjela javnosti prezentirati stvaralaštvo filmske umjetnosti koja dolazi iz Republike Makedonije. Uspjeh ove manifestacije pokazatelj je spremnosti i otvorenosti riječke publike za umjetničke tokove u državi iz koje dolazi jedna značajna gradska manjina.

Zaključak

Hrvatski Helsinški odbor izdao je 1998. godine knjigu *Srbi u Hrvatskoj – jučer, danas, sutra*. Knjiga je rezultat rasprave na okruglom stolu organiziranom 18. i 19. listopada 1996. godine. Ta je knjiga predstavljala svojevrsnu prekretnicu u raspravama o ljudskim pravima u Hrvatskoj. Na okruglom stolu je iznijeto puno razmišljanja, ali je dominirala jedna teza,

za koju smatram da je suština pitanja demokracije u Hrvatskoj i želje k evropskoj integraciji. Ta teza glasi da demokracija u Hrvatskoj ovisi od odnosa prema manjinama i njihovim pravima, posebno prema srpskoj nacionalnoj manjini. Srbi ne trebaju nikakva posebna prava niti ekskluzivitet u odnosu na druge. Upravo obrnuto, ova etnička grupa treba jednakošću u pravima sa drugim etničkim grupama u Hrvatskoj. Odnos većinskog hrvatskog naroda i vlasti prema Srbima, kao do jučer "neprijateljskog naroda", pokazatelj je stupnja demokratičnosti hrvatske države. Demokracija na nivoima države, regija i lokalnih zajednica zajednički je interes Hrvata, Srba i pripadnika svih nacionalnih manjina i etničkih zajednica u Hrvatskoj. Ostvarivanje ovakvog cilja zahtijeva da se poduzmu, između ostalog, i sljedeći koraci:

1. Integracija svih pripadnika manjinskih zajednica u hrvatsko društvo; u ovom kontekstu, a s obzirom na nedavnu tragičnu prošlost i imperativ prevazilaženja njezinih posljedica, posebno je važna reintegracija Srba, kao ravnopravnih građana i kao ravnopravne manjinske grupe, u hrvatsko društvo.
2. Repatrijacija više od 400.000 Srba koji se nalaze u prognaničkom ili izbjegličkom statusu od 1991. godine do danas.
3. Pomirenje između hrvatskog i srpskog naroda unutar Republike Hrvatske.
4. Očuvanje identiteta svih nacionalnih zajednica koje žive u Republici Hrvatskoj, ne iz razloga afirmacije njihove ekskluzivnosti ili posebnog položaja, već kao izraz zahtjeva za poštivanjem pravne države i ljudskih prava, te kao imperativ tolerancije demokratskog hrvatskog društva prema ljudima koji nisu etnički Hrvati.

Tokovi i procesi otvoreni na prostoru Primorsko-goranske županije i grada Rijeke predstavljaju dobar primjer i za druge sredine u Hrvatskoj o načinu na koji treba stvarati uvjete za multikulturalno i tolerantno društvo. Treba stoga očekivati da će i politička reprezentativnost nacionalnih manjina i etničkih zajednica u predstavničkim tijelima lokalne samouprave u narednom periodu biti zadovoljena.

Dodatak 1
Struktura stanovništva u općini Rijeka u posljednja tri popisa stanovništva¹⁶

Nacionalnost	1971		1981		1991	
		%		%		%
Hrvati	221.818	81,95	220.246	72,44	244.806	75,76
Albanci	643	0,24	862	0,28	1.560	0,48
Bugari	68	0,02	34	0,01	54	0,02
Crnogorci	971	0,36	1.018	0,34	1.094	0,34
Česi	205	0,07	212	0,07	197	0,06
Grci	13	–	13	–	28	0,01
Mađari	706	0,26	578	0,19	622	0,19
Makedonci	477	0,18	501	0,17	621	0,19
Muslimani	1.770	0,65	3.294	1,08	7.007	2,17
Nijemci	104	0,04	109	0,04	171	0,05
Poljaci	52	0,02	59	0,02	57	0,02
Romi	46	0,02	234	0,08	504	0,16
Rumuni	38	0,01	37	0,01	40	0,01
Rusi	100	0,04	78	0,03	59	0,02
Rusini	54	0,02	53	0,02	55	0,02
Slovaci	86	0,03	90	0,03	120	0,04
Slovenci	6.112	2,26	4.821	1,59	4.633	1,43
Srbi	21.619	7,99	21.808	7,17	28.399	8,79
Talijani	3.460	1,28	2.231	0,73	3.972	1,23
Turci	50	0,02	75	0,02	53	0,02
Ukrajinci	49	0,02	42	0,01	75	0,02
Vlasi	–	–	–	–	3	–
Židovi	239	0,09	10	–	28	0,01
Ostali	106	0,04	173	0,06	298	0,09
Neopredjeljeni	1.757	0,65	1.315	0,43	10.563	3,27
Jugoslaveni	8.102	2,99	40.158	13,21	10.781	3,34
Regionalna pripadnost		–	774	0,25	2.564	0,79
Nepoznato	1.962	0,73	5.163	1,70	4.721	1,46
Ukupno	270.660	100	304.038	100	323.130	100

¹⁶ Statistički godišnjak Županije Primorsko-goranske, Rijeka, 1997, str. 36

Korištena literatura:

Knjige i članci

1. Danilo Klein, *Povijest Rijeke*, ICR i SO Rijeka, Rijeka, 1988.
2. Silvino Gigante, *Fiume nel Secolo XV*.
3. Franjo Rački, *Rijeka prema Hrvatskoj*, Zagreb, 1867.
4. Fran Barbalić, *Nacionalno pitanje u Rijeci*, Zbornik Radova, Rijeka, 1953.
5. dr. Siniša Tatalović, *Manjinski narodi i manjine*, Prosvjeta, Zagreb, 1997.
6. *Srbi u Hrvatskoj*, Zbornik radova hrvatskog Helsinškog odbora za ljudska prava, Zagreb, 1998.
7. Goran Moravček, *Rijeka, prešućena povijest*, nezavisno izdanje, Rijeka, 1990.
8. *Statistički godišnjak Primorsko-goranske županije*, Rijeka, 1997.
9. Hugh Poulton, *Balkans – minorities and states in conflict*, MRG, London, 1993.

Dokumenti:

- Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine* 56/90
- Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina, *Narodne novine* 27/92, 34/92 i 68/95
- Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi, *Narodne novine* 90/92, 94/93 i 117/93
- Povelja o pravima Srba i drugih nacionalnosti u Republici Hrvatskoj, *Narodne novine* 31/91
- Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustava Republike Hrvatske, *Narodne novine* 135/97
- Statut primorsko-goranske županije, *Službene novine* 2/98
- Statut općine Rijeka, *Službene novine* 46/87
- Statut Grada Rijeke, *Službene novine* 22/97
- *Program rada odjela gradske uprave Rijeka za mandatno razdoblje 1997–2001. godine*, Rijeka, srpanj 1997.